

INTRODUCERE ÎN HERMENEUTICA LUI HANS-GEORG GADAMER. SEMNICIFICAȚILE CONCEPTULUI DE „TRADIȚIE”

Pr. dr. Daniel ISAI

Centrul Eparhial Iași, Mitropolia Moldovei și Bucovinei

Abstract

The present research introduces us to the hermeneutics of the German philosopher Hans Georg Gadamer. This research highlights the concept of tradition and the elements that define its meaning. Gadamer creates a humanist synthesis by combining the elements from the Christian tradition and those from the Greek philosophical tradition to which Heidegger's strong influence is added through the concept of Dasein and the idea of temporal continuity. Gadamer's approach starts from the historical moment of the Enlightenment that represented "a separation of the continuity of meaning from tradition". What the German thinker will argue is the fact that the human being is deeply rooted in history, in the Being-in-the-world, a reason for which there can be no break in temporality. The time axis is marked by continuity. The past represents the first pre-understanding of the present and creates the horizon lines for the future. Gadamer talks about a series of concepts such as historicity, history of effects, fusion of horizons, presuppositions that point to us the fact that history is not made up of disparate events. In reality, we deal with an effect of continuity like that in the development of a language.

Keywords: tradition, prejudice, history of effects, fusion of horizons, continuity.

O primă semnificație a conceptului de „tradiție” la Gadamer se desprinde din secțiunea ce cuprinde dimensiunea istorică a lucrării *Adevăr și metodă*. Această primă semnificație apare acolo unde miza iluminismului s-a întâlnit cu atitudinea restauratoare a romantismului în formarea științelor spiritului. Aceste două atitudini „se întemeiază pe același divorț de continuitate de sens față de tradiție”¹. Iluminismul arată că ceea ce se înfățișează rațiunii drept imposibil

¹ Hans-Georg Gadamer, *Adevăr și metodă*, traducere de Gabriel Cercel și Larisa Dumitru, Gabriel Kohn, Călin Petcana, Editura Teora, 2001, p. 211.

sau absurd mai poate fi înțeles doar pe cale istorică. Astfel, s-a născut conștiința istorică care, cuplată cu întoarcerea romantică asupra trecutului, a putut aduce în prim-plan historicismul sau cercetarea obiectivantă a surselor istoriei.

Conceptul de „tradiție”, căruia iluminismul îi provoacă discontinuitatea, este cel al tradiției creștine, dar căruia îi erau asociate modalități care deveniseră tradiționale prin îndelunga lor existență: autoritatea eclezială, monarhia, mai ales în Franța, organizarea statală feudală, păstrarea unor privilegii ale nobilimii etc. În unele țări, poziția iluministă a fost radicală, cum e cazul în Franța și Anglia, câtă vreme Germania „a recunoscut, mai curând, «prejudecățile adevărate» ale religiei creștine. Întrucât rațiunea umană este mult prea slabă pentru a se putea dispensa de prejudecăți”².

Forma aceasta de a respinge continuitatea tradiției, care a început în cultura europeană odată cu reforma protestantă, nu este altceva decât un pretext pentru Gadamer de a pătrunde în problematica foarte complexă a ceea ce el numește „tradiție”. El declanșează un proces de reabilitare a ideii de prejudecată, pentru a se situa împotriva cartezianismului metodic și a arăta că, de fapt, un caracter conștient, nesituat într-un context istoric, nu există. Situația noastră istorică nu e un obstacol, ci dimpotrivă, trebuie văzută ca „o condiție de posibilitate a înțelegerii”³. Situația istorică va fi numită de Gadamer istoricitate și va fi opusă noțiunii de conștiință istorică prin care iluminismul și, mai apoi, historicismul vor avea pretenția de a investiga ceea ce ne parvine în forma izvoarelor trecutului de pe țărușul unei conștiințe metodice. Pentru Gadamer, înțelegerea este posibilă doar printr-o situație, în contextul nostru istoric, foarte fermă. Situația presupune implicare în ceea ce se numește contemporaneitatea noastră, propriul nostru prezent, care, odată ce intrăm în contact cu moșteniri ale trecutului ce pot fi în forma unor texte, opere de artă, vestigii, ne poate ajuta la conturarea unui prim înțeles a ceea ce cercetăm.

Istoricitatea noastră este cea care ajută la conturarea unui dialog între prezent și trecut și, prin aceasta, la ceea ce Gadamer numește *fuziunea orizonturilor*. Preconcepțiile (*Vormeinungen*) noastre sunt

² *Ibidem*, p. 209.

³ Jean Grondin, *Hans-Georg Gadamer – A Biography*, translated by Joel Weinsheimer, R.R. Donnelley&Sons, 2003, p. 288.

cele care dau un prim înțeles cercetării trecutului. Preconcepțiile constituie modul nostru de a ne raporta la lume, la semenii, la natură, toate în forma unor noțiuni și concepte prin care realizăm comunicarea. O dată trimiși acești „emisari” în cercetare, apare dialogul cu moștenirile trecutului, iar pentru a afla cât mai multe, pentru a înțelege acea lume de care dorim să ne apropiem, în cea mai mare parte a timpului trebuie să avem disponibilitatea de a asculta, de a citi, de a decifra. Pe măsură ce dialogul se intensifică, „emisarii” noștri, propriile concepte își reconsideră poziția, se ajunge la un fel de negociere a înțelesului unui text.

Pentru Gadamer, este corect să asociem prejudecățile cu o tradiție particulară, eventual cea în care ne-am născut și care ne-a fost transmisă de înaintași. Finitudinea existenței umane este dată de faptul că toți oamenii sunt ființe istorice și, prin aceasta, sunt situați într-o tradiție particulară, „care le modelează înțelegerea asupra lucrurilor”⁴. Ideea de modelare a înțelegerii presupune o influență, cumva involuntară și uneori nebănuită, a elementelor unei tradiții particulare asupra propriei gândiri, menite să contureze o mentalitate, un fel de a vedea lumea. De exemplu, fizicienii din spațiul occidental, care e preponderent creștin, dată fiind ideea creației *ex nihilo*, s-au străduit să favorizeze sau, cel puțin, să reacționeze pro sau contra teoriei *big-bang*-ului, care e cea mai apropiată de teza teologiei creștine. La construcția unei astfel de teorii s-a ajuns prin argumente științifice, însă ipoteza de lucru, îndrăznesc să spun, a fost pregătită, ca să nu spun predeterminată, de mediul tradiției creștine, față de care nici un om de știință nu rămâne indiferent, chiar dacă atitudinea sa e de contrazicere.

În ceea ce privește raportul lui Gadamer cu tradiția creștină, nu putem spune că favorizează credința, ci apropierea sa de această tradiție o face pentru a putea folosi „resursele profunde ale credinței pentru a favoriza gândirea, așa cum ar trebui să ne așteptăm de la un gânditor care în mod natural trage spre propria sa tradiție”⁵. În aceeași ordine de idei, Walter Lammi afirmă că filozofia finitudinii

⁴ Monica Vilhauer, *Gadamer's Ethics of Play. Hermeneutics and the other*, Lexington Books, Rowman & Littlefield Publishing Group, Lanham, Boulder, New York, Toronto, Plymouth, UK, 2012, p. 52: „(...) which shapes their understanding of things”.

⁵ Walter Lammi, *Gadamer and the question of the divine*, p. 16: „The profound resources of the faith to further thought, as we would expect from a thinker who naturally draws upon his own tradition”.

a lui Gadamer răsare și este situată în tradiția creștină, dar în egală măsură conceptul de „finitudine” își află rădăcinile și în concepția platonico-aristotelică a diadei indeterminate. La Gadamer nu este relevant de căutat sursele creștine ale filosofiei sale, ci mai curând de identificat cum aceste surse au fost puse în serviciul unui dialog conceptual universal. Lumea globală în care trăim ne-a adus astăzi în situația în care tradiția creștină nu mai ocupă un loc central, care se confunda în trecut cu lumea civilizată a occidentului, ci începe să fie o tradiție, chiar dacă una de prim-plan, printre altele.

Pentru unii gânditori, poate exista tentația de a-l asimila pe Gadamer unei tradiții anume. Unii ar spune că atenția lui a fost mai mult focalizată pe gândirea filosofiei clasice a grecilor. În realitate, relația lui Gadamer cu tradițiile nu este o chestiune de alegere între una sau alta. Gadamer este capabil să învețe de la greci, dar conform propriei sale filosofii nu poate opta pentru ei, pentru că s-ar contrazice în ceea ce a argumentat ca fiind o istorie a efectelor, fuziunea dintre orizonturi, propria sa istoricitate de scriitor și filosof⁶. Așa cum Socrate a întărit prin jertfa vieții sale întrebările de factură etică, tot astfel și Gadamer are nevoie să construiască hermeneutica sa pornind de la situarea sa în contextul contemporaneității sale. Hermeneutica lui Gadamer se sprijină mai mult pe interpretarea scripturistică, decât pe Hermes, iar adaptarea conceptelor teologice creștine a jucat un rol esențial în conturarea gândirii sale⁷. Gadamer datorează în această privință foarte mult maestrului său, Heidegger, pentru că de la acesta a împrumutat apetitul și atenția deosebită pentru scrierile teologice.

Gadamer a văzut în exegeza lui Augustin la cartea Facerea – unde se vorbește despre lumina care precedă toată creația – o altă expresie a multiplicității gândirii venind dinspre unitatea cuvântului. Gadamer combina această metafizică a luminii cu ideea de frumos din gândirea greacă, potrivit căreia ființa se autopezintă și toată înțelegerea este un eveniment⁸. Din interrelaționarea ideilor lui Platon, frumosul era cel care apare în primă instanță, iar prin faptul că se arată, descoperă calea către Adevăr și Bine. Înțelegerea este

⁶ *Ibidem*, p. 14.

⁷ *Ibidem*, p. 14.

⁸ *Ibidem*, p. 25.

pentru Gadamer eveniment, pentru că prologul Evangheliei lui Ioan ne dezvăluie faptul că la început a fost Cuvântul și toate prin El s-au făcut. În spatele raționalității creației se află Cuvântul.

Într-o oarecare măsură putem sesiza că filosofia greacă și teologia creștină merg în tandem în hermeneutica lui Gadamer. Tocmai de aceea nu se poate spune că acest întemeietor al hermeneuticii filosofice moderne ar fi favorizat o tradiție în defavoarea alteia, ori că ar fi ratat distincția între tradiția creștină și tradiția filosofică a grecilor.

Situarea lui Gadamer, atunci când vorbește despre conceptul de „tradiție”, este în mod special în tradiția umanistă, din perspectiva căreia el opune rezistență pretențiilor științei moderne. Dacă pentru Heidegger umanismul era o prelungire a metafizicii, ce urma să culmineze în tehnologie și urmau a fi deconstruite dimpreună, pentru Gadamer, dimpotrivă, tradiția umanistă, prin maniera sa de a construi pe om pentru a face față existenței, prin autodeterminarea sa, prin apelul său la arta dialogului, este modalitatea de a rezista mai departe în cultura globală a momentului. În demersul său de a deconstrui tradiția metafizică de până la el, Heidegger vorbește de un punct zero al unui nou început, câtă vreme pentru Gadamer nu există un asemenea punct, mai mult „noi nu putem niciodată sări peste propria umbră”⁹. Cu ajutorul unor concepte din sânul tradiției umaniste, cum ar fi *Bildung*, *sensus communis*, *facultatea de judecare*, *gustul*, Gadamer conturează nașterea și întemeierea științelor spiritului și prin acestea prelungirea tradiției mai sus pomenite în hermeneutica sa. Umanismul lui Gadamer merită să fie accentuat împotriva acelor care consideră că el se îngrijește prea mult de o înțelegere cât mai intimă a tradiției. În acest sens, putem înțelege că tradiția nu este văzută doar în latura ei pozitivă, semnificativă, ci și pe latura experiențelor dezamăgitoare, încât „tradiția nu este lanțul de aur care poartă mărturia raționalității istoriei. Mai curând, așa cum *Fenomenologia* lui Hegel învață, aceasta este memoria experiențelor înșelătoare păstrate de umanitatea noastră”¹⁰. Ceea ce păstrează tradiția se pare că este conform cu natura umană, care de regulă învață din experiențele negative, pentru că cele pozitive vin să confirme ceea ce deja cunoaște.

⁹Jean Grondin, *Sources of Hermeneutics*, p. 120.

¹⁰*Ibidem*, p. 121: „Tradition is not golden chain that bears witness to the rationality of history. Rather, as Hegel's Phenomenology taught, it is the memory of the deceptive experiences stored by our humanity”.

Ceea ce suntem datorează foarte mult tradiției care este vie în noi, adică „noi suntem ceea ce ni s-a lăsat moștenire nouă și, cel mai important pentru un umanist, ce facem noi cu tradiția când în mod constructiv o aplicăm situației noastre”¹¹. Elementul de aplicabilitate la situația concretă a existenței dovedește nevoia de a folosi experiența trecutului, ceea ce generațiile dinaintea noastră au considerat că trebuie să nu fie dat uitării pentru că are relevanță, ceea ce ei au considerat că trebuie transmis în forma unor moșteniri. În același timp cu încercarea de punere în valoare a propriei tradiții se află în circulație, în societatea din care facem parte, alte opinii, încât putem vorbi de o pluralitate și, prin aceasta, de un dialog în forma unei fuziuni între conținutul tradiției și pluralitatea ideilor care circulă în societatea contemporană nouă. Prin aceasta se mai poate adăuga un element la conceptul gadamerian de fuziune a orizonturilor, care e pluralitatea opiniilor celorlalți. Atunci când ne raportăm la o tradiție, venim cu un bagaj de presupoziii, care sunt de fapt o sumă a prejudecăților negociate între noi și contemporanii noștri. În societatea din care noi facem parte circulă diverse opinii, care determină comportamente. Acestea pot fi pro sau contra unor valori ale trecutului, însă, dacă ne gândim bine, toate sunt necesare felului nostru de a ne raporta la moștenirile trecutului, pentru că în cele pro se află latura de valorizare a trecutului, în cele contra se află latura critică, încât în acest fel avem convingerea că nu poate păși în sfera memoriei, ca ieșire din uitare, ceva care nu ar avea o contribuție reală la situația noastră prezentă.

Tradiția este acel ceva de la care pornim în actul înțelegerii. Aceasta ne dă forma gândirii noastre, pentru că ne așază în niște cadre ale raportului nostru cu lumea, cu semenii, cu noi înșine. Astfel, ceea ce avem atunci când venim în lume „este experiența celor care ne precedă, dialogul cu ceilalți și propria noastră judecată, care nu poate, dar este canalizată de către tradiție și de curgerea conversației”¹². Aceste trei elemente sunt determinante din perspectiva

¹¹ *Ibidem*, p. 122: „We are what has been bequeathed to us and, most importantly for a humanist, what we have made out of this tradition when we constructively applied it to our situation”.

¹² *Ibidem*, p. 122: „ (...) is the experience of those who preceded us, the dialogue with others and our good judgement that cannot but be channeled by tradition and the ongoing conversation”.

conceptului de finitudine gadamerian și caracterizează, în același timp, tradiția umanistă ca formă de autodeterminare. Experiența transmisă, dialogul cu ceilalți și propria noastră judecată devin repere pentru hermeneutica lui Gadamer. Tradiția și propria judecată sunt chemate să facă apel la arta întrebării și a răspunsului. Dialectica devine, astfel, răspunsul lui Gadamer la felul cum trebuie să ne raportăm la tradiție. Poziția sa nu este de acceptare tăcută, pasivă, ci este una a dialogului. Faptul că adevărul pentru Gadamer este deslușit dialectic, nu ca pentru Heidegger, ca o descoperire în lumină, asemenea unei revelații, este un răspuns suficient pentru noi că felul în care el se situează într-o istorie a efectelor, în continuitatea asigurată de tradiție e una activă, interogativă, realistă, pe alocuri cu nuanțe critice.

Sunt unii care-i reproșează lui Gadamer faptul că nu a folosit tradiția doar ca punct de plecare în ceea ce astăzi numim „emancipare”. Tradiția trebuie să fi fost doar un etalon de raportare față de care să se fi situat într-un fel de contrasens, trecutul negat pentru afirmarea prezentului. Emanciparea a fost necesară în secolele trecute, în doze mai mari, însă din secolul al XX-lea, când revoluția industrială a imprimat un avânt de neimaginat tehnologiei, se poate observa că emanciparea tinde să devină o utopie, deoarece, în curând, nu va mai avea în raport cu ce să-și afirme poziția. A devenit astăzi aproape un gest reflex să pui accentul pe nou, tehnologia a creat pentru om aproape o mutație cerebrală, încât omul nu mai poate aștepta prea mult până să apară un nou produs. Timpul se comprimă cu sprijinul tehnologiei, iar omul e transformat într-o ființă plină de un freamăt al agitației inutile. Oare câte zile mai sunt până când salvatoarea noastră tehnologie ne va scoate din lumea anostă a unor obiecte demodate, pentru a ne introduce din nou într-alta actualizată? E freamătul omului în căutarea obiectivității, dar care, pe nesimțite, s-a transformat el însuși în obiect de manevră al unor corporații întinse peste tot în lume, care-l analizează ca pe un simplu obiect. Ce-i drept, acest obiect este analizat în toată structura sa psihologică, biologică, fizică, culturală, chiar religioasă, pentru a i se pune la îndemână cele mai potrivite produse. Iar satisfacția ultimă a omului receptor, a omului „masă de manevră”, se prelungește în aprecierea celor care-i pun la îndemână produsele adaptate gustului, stilului, profilului său psihologic etc. În realitate, cred că

nu trebuie să ne îngrijorăm prea mult asupra fenomenului emancipării, pentru că existența lui ne confirmă de fapt că tradiția e vie.

Tradiția, literal vorbind, este o transmitere (*Überlieferung*), însă, până a se ajunge la acest punct, până la a se cristaliza acest fenomen, avem de-a face cu un proces evolutiv. Limitarea vieții umane prin moarte aduce cu ea nevoia de dăinuire. Fiecare generație își dorește să dăinuie prin ceea ce săvârșește bun, măreț, valoros în lume, dar să dăinuie și prin generațiile care le urmează, copii și nepoți, de aceea apare nevoia de a transmite acestor generații ale viitorului ceea ce a fost mai important, mai adevărat, mai util în experiența lor de viață. Nevoia de dăinuire atrage după ea transmiterea unor moșteniri. Aș folosi un exemplu aici care ține de lumea noastră modernă, e vorba de intenția de a lansa în cosmos o capsulă cu diverse elemente care pot contura imaginea despre lumea noastră, care să fie ca un document despre umanitate în eventualitatea unei catastrofe. Într-o asemenea capsulă, cu siguranță, ar putea să încapă muzică de Bach, scrieri de la Homer la Shakespeare, continuând cu Camus și Kafka, filme, piese de teatru, marile scrieri religioase, teoriile fizicii așezate într-o evoluție, de la modelul mecanicist, la fizica cuantică, Platon, Aristotel până la moderni, marile descoperiri din chimie, biologie etc. Exemplele pot continua îndelung. Întrebarea care-mi vine în minte este: am putea noi pune în această capsulă doar niște obiecte care să reflecte nivelul extraordinar al progresului tehnologic și să fim mulțumiți că am spus totul despre noi? Cu siguranță că nu. Ceea ce tehnologia ne pune la îndemână sunt mijloace, nu scopuri în sine. Din nefericire, noi le transformăm uneori în scopuri în sine. Dacă astăzi s-ar face un experiment legat de capsula timpului și oamenii ar fi provocați să numească zece lucruri pe care ar dori să le pună acolo, ca fapt al dăinuirii lor pe pământ, iar după această enumerare li s-ar propune să aducă lunar modificări acestei liste de zece lucruri, cred că surpriza ar fi că fiecare ar ajunge, pas cu pas, la un dialog edificator cu sine însuși, pentru că de fapt capsula ar avea același efect asupra lor ca și conceptul heideggerian de „angoasă”. Capsula ne-ar scoate puțin din lume și ne-ar trezi la o înțelegere mai adâncă asupra existenței și a ființei.

Importanța hermeneuticii astăzi constă tocmai în faptul că este o privire aruncată peste izvoarele tradiției, pentru a înțelege ce anume au considerat cei din trecut vrednic de a așeza în „capsula”

timpului lor, adică în scrieri, opere de artă, vestigii etc. Faptul că demersul hermeneutic deschide un dialog între generații și prin aceasta între două lumi arată că e animată de o înțelepciune care o îndeamnă să nu înceapă de la zero, o îndeamnă să nu-i condamne pe cei de dinainte la uitare.

Atunci când încercăm să înțelegem conceptul de tradiție, intră în joc o sumă de alte concepte, prin care Gadamer caută să depășească obiectivarea moștenirilor trecutului propusă de iluminism și, mai târziu, de historicism prin sintagmele de distanță temporală și conștiință istorică. Astfel de concepte ar fi cele care ajută la înțelegerea relației dintre situarea istorică, pe care o numim „istoricitate”, și tradiție. În cele ce urmează vom vorbi despre două concepte care sunt cumva sinonime conceptului de „tradiție” sau care descriu foarte bine cum anume este umplut parcursul dintre trecut și prezent. Aceste concepte sunt: „istorie a efectelor” (*Wirkungsgeschichte*) și „continuitate”.

Distanța temporală este văzută de Gadamer prin proiectul ontologic al lui Heidegger, în care *Dasein*-ul, ca mod de a fi al ființei, este văzut în orizontul timpului. Din această perspectivă, timpul nu este o prăpastie peste care trebuie construit un pod pentru a fi trecută, ci constituie substratul în care își desfășoară existența toate evenimentele istoriei, care au ca punct nodal prezentul.

Orice tradiție are un „început” undeva, în istorie, iar prin dinamica ei este ancorată în prezent. Acest aspect face ca distanța istorică despre care vorbeam mai sus să fie anulată de *acțiunea istoriei efectelor*¹³ – cum o numește Gadamer. Istoricul care cercetează diverse opere ce sunt transmise prin tradiție nu poate să le extragă pur și simplu din contextul social, cultural, politic al lumii în care acestea au fost scrise și, în același timp, nu poate face abstracție de *eficacitatea acestora în istorie*¹⁴. Fiecare operă majoră a parcurs istoria până la noi, lăsând urme, determinând reacții, conturând curente culturale, schimbând mentalități prin influența sa. Istoria efectelor pe care o descriem prin ideea de eficacitate ne descoperă faptul că tradițiile sunt vii și din acest motiv ele lasă urme, creează efecte. În cazul unei tradiții minore, care a supraviețuit cumva până la noi,

¹³ Hans-Georg Gadamer, *op. cit.*, p. 229.

¹⁴ *Ibidem*, p. 229.

fără ca să poată fi vorba despre un siaj profund al ei în istorie, este mai dificil să putem aduce în discuție ideea de eficacitate, poate doar pentru a putea sublinia lipsa sau eficacitatea diminuată a unei asemenea tradiții în istorie. Dincolo de gradul de influență, rămâne totuși deosebit de importantă ideea de eficacitate, care ne creionează conceptul mai larg de istorie a efectelor.

Fără a putea vorbi despre o posibilitate de cunoaștere deplină a istoriei efectelor, trebuie să subliniem faptul că aceasta are relevanță în sfera comprehensiunii. Acolo unde se face abstracție de această înlănțuire a efectelor, datorită încrederii exclusive în metodă, se poate ajunge la deformări majore asupra adevărului istoric.

Pentru a ne facilita o mai mare apropiere de conceptul de istorie a efectelor, Gadamer aduce în discuție și conceptul de „orizont”, despre care spune că „este zarea ce cuprinde și împrejmuiește tot ce este vizibil dintr-un anumit punct. Aplicând acest lucru asupra conștiinței gânditoare, vorbim despre îngustimea orizontului, despre o posibilă lărgire a orizontului, de deschiderea unor orizonturi noi”¹⁵. Conceptul de „orizont” ne aduce în apropierea înțelegerii tradiției, pentru că deschide o lume. Prin faptul că tradiția transmite o moștenire, ea conturează un orizont mai larg, creează o proiecție asupra a ceea ce va să urmeze în timp. Menirea de a fi a tradiției este de a-și lărgi orizontul, creând în felul acesta cadrele necesare dezvoltării și perpetuării generațiilor viitoare. Tradiția trasează linii de orizont care au mobilitate, dinamism. În momentul în care acestea se îngroașă, tind să devină împovărătoare, se riscă alunecarea în formalism, ori în presiunea prea mare asupra dezvoltării sociale. O tradiție e dinamică atât timp cât se păstrează în orizontul unei asumări libere și conștiente. Dinamismul ei trece tot timpul printr-o cenzură a rațiunii. Dincolo de ceea ce se arată în sfera estetică, în forma unei festivități, a unei ceremonii, rațiunea caută descoperirea relevanței pentru existență, caută adevărul ce se ascunde în spatele esteticului. Nu putem asuma o tradiție doar pentru frumosul care se înfățișează în ea. O tradiție nu e un simplu carnaval, care în modernitatea noastră a devenit pretext pentru exacerbaria hedonismului, dezbrăcat de latura sa mitică, de întoarcere la haosul primordial.

Cercetarea istorică vorbește despre nevoia de transpunere într-o situație istorică și despre reconstruirea orizontului istoric. Gadamer

¹⁵ *Ibidem*, pp. 230-231.

va privi această poziție a cercetării istorice drept raportarea la un orizont închis, în care trebuie să te transpui, care nu mai comunică cu situația noastră prezentă și care este „o renunțare la pretenția de a găsi în interiorul tradiției un adevăr valabil și inteligibil pentru noi înșine”¹⁶. Menirea tradiției este de a fi un orizont deschis, pentru că intenția de a transmite acel ceva, care a fost considerat de către cei din trecut ca fiind demn de a păși în spațiul memoriei, nu poate dăinui așezat în vitrina unui muzeu, ci își împlinește cu adevărat menirea doar atunci când reușește să miște linia orizontului mai departe decât era situarea inițială. Tradiția se constituie din principii, norme de viață, obiceiuri, învățături, care cu fiecare generație intră într-un proces de reevaluare. Tradiția, prin faptul că dăinuie, ne arată că pășește în spațiul memoriei, iar aceasta nu se poate realiza printr-un simplu gest mimetic, ci printr-o implicare a rațiunii care caută în interiorul ei adevărul valabil existenței. Ceea ce e relevant aici este că reevaluarea tradiției se face într-un mod discret, oarecum din mersul evenimentelor, din relevanța care se descoperă treptat. Nimeni nu poate analiza tradiția ca pe un obiect, ci e nevoie să o trăiască, să se implice în propunerile ei de sens, să-i înțeleagă deschiderile de orizont și doar în acest fel se poate vorbi de o reală cenzură a rațiunii. Rațiunea, în șuvoiul existenței, are alături tot ceea ce compune ființa umană, adică sentimentul și voința. Doar la această „masă” de discuție omul este în plenitudinea puterii sale. Când rațiunea vrea să hotărască singură asupra unei realități, cum e cea a tradiției, atunci nu va putea să producă decât abstractizări desprinse de dinamica existenței.

Gadamer afirmă despre cel care caută să se transpună într-un orizont istoric că în realitate este necesar să dispună de un orizont istoric pentru a se putea transpune într-o situație, pentru că transpunerea de sine, cu siguranță, nu este „doar o uitare de sinele propriu”¹⁷. Transpunerea de sine nu se poate face în forma unei *tabula rasa*, în sensul unei uitări complete a orizontului propriu, cu tot ce conține acesta în materie de așteptări în raport cu cercetarea, în materie de prejudecăți ale propriei lumi în raport cu acea lume trecută, în materie de concepte aruncate în joc pentru a înțelege ceea ce ne

¹⁶ *Ibidem*, p. 232.

¹⁷ *Ibidem*, p. 232.

preocupă în cercetarea noastră. De aceea, pentru Gadamer, „o conștiință cu adevărat istorică ia mereu în considerare propriul prezent”¹⁸. Din cele expuse până aici se desprinde cu ușurință ideea că orizonturile sunt într-o dinamică continuă, cele ale trecutului vin către prezent și îl configurează, iar orizontul prezentului, pentru a putea să se înțeleagă pe sine, are nevoie să se aplece asupra orizonturilor trecutului, care, prin succesiunea evenimentelor, își găsesc dinamica înaintării către prezent. Avem, așadar, o istorie a efectelor care leagă orizonturile asemenea verigilor unui lanț și, în același timp, avem o fuzionare a unor orizonturi care formează fenomenul comprehensiunii. Comparația cu un lanț are în vedere doar elementul de înlănțuire, nicidecum rigiditatea verigilor, care ne-ar putea duce cu gândul la ideea de orizont închis. În considerațiile sale privind fuzionarea orizonturilor, Gadamer spune că în tradiție are loc această fuzionare, pentru că „în ea vechiul și noul se îngemănează mereu, formând o valoare vie, fără ca cele două să se detașeze explicit unul de celălalt”¹⁹.

În putința ca orizonturile să fuzioneze, putem sesiza ecoul ontologiei *Dasein*-ului, care e o construcție a proiecțiilor trecutului asupra viitorului. Datorită a ceea ce s-a proiectat în trecut, e cu puțință un anume prezent, adică prezentul e construit pe liniile de sens ale trecutului trimise asupra prezentului. Astfel, investigarea trecutului în fuzionarea orizonturilor își află temeiul în faptul că prezentul nu face decât să decripteze în moștenirile trecutului povestea despre sine. Se citește pe sine în alteritatea trecutului. E ca și cum oamenii de știință citesc în radiația cosmică, ce ajunge până la noi, povestea nașterii universului în care trăim cu toții. Prin faptul că ne întoarcem asupra trecutului și, în același timp, vorbim despre o istorie a efectelor, nu facem altceva decât să refacem drumul invers prin care s-a constituit o tradiție. Acest drum invers în istoria efectelor poate desluși mult mai multe aspecte relevante chiar despre momentul primordial în care s-a constituit o tradiție. E ca și cum am dori să înțelegem biografia unui mare scriitor și refacem itinerariul locurilor care l-au inspirat în scrierile sale. Mergem din localitate în localitate, vizităm locuințele unde a stat, locurile pe unde s-a plimbat etc. Din

¹⁸ *Ibidem*, p. 233.

¹⁹ *Ibidem*.

toate acestea putem înțelege mult mai complexa structură a orizontului său, care l-a înconjurat și l-a inspirat.

Prin eficacitatea efectelor istoriei, avem de-a face cu „forța operativă a tradiției asupra celor care-i aparțin, în așa fel încât, chiar respingând ori reacționând la ea, ei rămân condiționați de ea”²⁰. O tradiție rămâne vie și prin simplul fapt că provoacă reacție, într-un fel sau altul, față de ea. Prezența ei nu agresează, e destul de discretă, dar în același timp este mediul în care coexistăm.

Mai sus am menționat faptul că vom vorbi despre două concepte: cel de „istorie a efectelor”, pe care l-am avut deja în vedere, și cel de „continuitate”, despre care vom discuta în cele ce urmează.

Conceptul de „continuitate” la Gadamer intră în relație cu cel de „discontinuitate”, pentru că unii dintre interpreții săi consideră că istoria e o sumă a discontinuităților, cum e cazul când vorbim despre începutul și sfârșitul unei epoci, câtă vreme pentru hermeneutica gadameriană reala discontinuitate este moartea, părăsirea temporalității.

Felul în care vede Gadamer continuitatea se întemeiază pe maniera în care el vede conceptul de etern. Walter Lammi spune că Gadamer împărtășește conceptul de „etern” al lui Hölderlin, văzut ca un tot ce se revarsă în același tot, care mereu este și care „nu este etern, dar pentru totdeauna temporal”²¹. Discuția privind relația dintre etern și temporal se învârte în jurul termenului grecesc *aion*, pe care Gadamer îl traduce, contrar tradiției neoplatonice, prin timp de viață al lumii sau durata vieții, care e un timp de o durată nelimitată și care e distinct de noțiunea de „eternitate”, noțiune cumva atemporală, separată de finit, de lucrurile temporale. Pentru Gadamer, conceptul de „etern” este o extrapolare nejustificată a conceptului de „temporal”, iar a uita despre această proveniență constituie eroarea „metafizicii prezenței”, pe care Heidegger o identifică în ontologia greacă. Gadamer nu împărtășește această poziție a lui Heidegger, mai ales cu privire la Platon, de aceea consideră că *aion* se referă la temporalitatea muritorilor²².

²⁰ Georgia Warnke, *Hermeneutics, Tradition and Reason*, p. 79.

²¹ Walter Lammi, *op. cit.*, p. 74.

²² *Ibidem*.

Din ceea ce am adus în discuție până aici cu privire la felul în care vede Gadamer conceptul de „etern”, ca durată nelimitată a temporalității, putem sesiza diferențe deosebit de importante pentru evoluția cercetării noastre. Astfel, apare o delimitare a lui Gadamer de viziunea neoplatonică asupra transcendenței și o situare în orizontul conceptului heideggerian de „transcendență”, în care aceasta presupune un „dincolo”, în plan orizontal. Aici putem găsi rădăcinile heracliteene ale conceptului de „finitudine”. Realitatea se autogenerează prin lupta contrariilor, iar temporalitatea devine nelimitată în curgerea care se autogenerează.

Ideea de „continuitate” ocupă un loc central în hermeneutica lui Gadamer. El vede această continuitate în acel „acum” aristotelic²³, care face legătura dintre trecut și prezent. Însă clipa lui „acum” nu poate fi reținută, nu poate fi fixată, motiv pentru care continuitatea e un șir nesfârșit de astfel de clipe ale prezentului, care descriu curgerea timpului. Trecutul și viitorul sunt, ontologic vorbind, discontinui²⁴, doar suma acelor „acum”-uri creează continuitate.

Gadamer vede în conceptul de „istoricitate” și o afirmație ontologică, pentru că acesta nu vorbește despre un context istoric, ci „despre felul de a fi al omului, care se află în istorie și poate fi înțeles el însuși în ființa sa, în mod fundamental, numai prin conceptul de «istoricitate»”²⁵. Gadamer va vorbi despre o radicalizare a istoricității în clipă.

Vorbind despre ideea de epocă istorică, pe care o consideră o diviziune arbitrară, Gadamer acceptă totuși faptul că există și discontinuități în istorie. Epoca este, în accepțiunea sa, o cenzură de la care începe o altă epocă, aceasta poate fi determinată de diverse evenimente istorice, cum ar fi o revoluție, moartea unui împărat, descoperiri care marchează în așa măsură lumea încât o împart în cea de dinaintea și cea de după, cum ar fi energia atomică. Gadamer vede discontinuități în procesul de îmbătrânire, în schimbarea dinastiilor, ori în schimbări pe care le intitulează „epoca absolută” de la cumpăna timpurilor, cum este cazul nașterii lui Hristos. Aceasta trebuie să se numească „o experiență absolută a epocilor, nu doar din

²³ Aristotel, *Fizica*, traducere de Alexandru Posescu, prefață de Pavel Apostol, Editura Științifică, București, 1966.

²⁴ Walter Lammi, *op. cit.*, p. 72.

²⁵ Hans-Georg Gadamer, *op. cit.*, p. 461.

motive de adevăr religios, ci din motive de istorie a conceptelor²⁶. Putem aminti doar un exemplu, conceptul de „timp”, care ne preocupă în discuția de față. Se trece de la un model ciclic, la unul linear, cu o finalitate eshatologică, care, trecută prin procesul de secularizare, a putut da naștere unei filosofii a istoriei, precum cea hegeliană.

În evoluția istoriei există discontinuitatea, însă aceasta conține în ea însăși o formă de continuitate. Ori de câte ori o tradiție ne adresează un cuvânt pe care-l primim, ori noi înșine lăsăm ca un element al tradiției să ni se adreseze, atunci nu facem altceva decât să aducem în câmpul comprehensiunii noastre, a prezentului, întreaga istorie a efectelor acelei tradiții. Un cuvânt este asemenea unui mic obiect descoperit arheologic, care, odată cu determinările științifice făcute asupra lui, deschide o lume, poate de mult apusă. E asemenea aceluși cuvânt care ni se adresează din tradiție și, prin aceasta, creează efectul de continuitate. Faptul că noi nu ne putem situa în fața trecutului, ci suntem situați în continuitatea istoriei efectelor, putem vorbi de conturarea unei conștiințe a istoriei efectelor²⁷. Raportându-ne la trecut, avem conștiința că prin ceea ce a ajuns până la noi suntem situați într-o continuitate a evenimentelor, care ne conturează prezentul.

Soluția pe care o găsește Gadamer raportului continuitate-discontinuitate intră în structura de mediere lingvistică. Pentru că istoria poate veni cu exemple pro și contra prezenței continuității, atunci Gadamer consideră că limba este „modalitatea de mediere în care se realizează continuitatea istoriei peste toate distanțele și discontinuitățile”²⁸. Felul de a fi al limbii este conversația și pe acest considerent se întemeiază și dialogul cu trecutul, cu ceea ce tradiția transmite prezentului. Ceea ce apare în spațiul limbii iese din uitare și pășește către memorie și prin aceasta către dăinuire. Limba, prin exprimările sale adevărate, are posibilitatea de a dezvălui adevărul ființei. Trecutul ne interpelează prin elementele tradiției și ne invită la dialog. Din momentul în care noi răspundem acestei invitații și ascultăm această voce care ne vorbește, intrăm în orizontul continuității. Conceptul de continuitate are o componentă ontologică pentru că face apel la ființă în interpelarea lingvistică pe care trecutul o exercită

²⁶ *Ibidem*, p. 463.

²⁷ *Ibidem*, *passim*, p. 466.

²⁸ *Ibidem*, p. 467.

asupra noastră. Atunci când considerăm acest dialog cu trecutul ca adresându-ni-se, doar atunci se iese din discontinuitatea istoriei.

Tradiția ajunge la ceea ce numim aici „continuitate”, în momentul în care finalitatea dialogului trecutului cu prezentul înseamnă activarea ultimei dimensiuni a actului hermeneutic, adică aplicarea²⁹. Dialogul își atinge scopul, iar tradiția își împlinește menirea de a fi în actul aplicării, adică atunci când cel din prezent consideră relevante elementele tradiției, încât dorește să le asume și, prin aceasta, să contribuie la perpetuarea acesteia. Aplicarea este o componentă importantă a tradiției, pentru că ea nu poate fi asumată la nivel teoretic, abstract, ori ca fascinație estetică, ci e nevoie de o asumare liberă și conștientă a ceea ce poate constitui aceasta pentru prezent. Tradiția, ca proiecție asupra prezentului, trasează doar linii de orizont, însă doar asumarea conștientă o face cu adevărat activă.

Tradiția dă seama despre noi și ceea ce suntem noi în forul nostru cel mai adânc. Adevăratul sens al tradiției nu se confirmă atunci când aceasta păstrează cu multă perseverență ceea ce a adus până la noi, ci prin aceea că „reprezintă un partener experimentat și statornic în cadrul conversației în care suntem”³⁰. De multe ori se poate întâmpla ca, în curgerea istoriei, a evenimentelor și în lipsa unei experiențe de viață suficient de bogată, să nu putem face față unor situații provocatoare. Prezența tradiției ca reper al celor de dinainte, care s-au confruntat cu situații similare, ne stă ca model. Dialogul cu aceasta poate naște soluții diferite, însă adaptate situației. Prin aceasta menirea tradiției se împlinește, pentru că ea își îndeplinește rolul de sfetnic al ființei noastre.

Pentru ca tabloul asupra complexității tradiției să fie complet, Gadamer mai aduce în discuție un concept, acela de „concomitență” (*Gleichzeitigkeit*), care își află rădăcinile în gândirea lui Kierkegaard. Pentru Kierkegaard, sarcina creștinului era aceea de a suspenda distanța trecutului în concomitență. Cu privire la ceea ce formulase Kierkegaard despre concomitență, Gadamer avea să afirme: „Ceea ce Kierkegaard, din motive teologice, a formulat sub forma paradoxului este însă de fapt ceva ce este valabil pentru întregul nostru raport față de tradiție și față de trecut. Cred că limba realizează

²⁹ *Ibidem*, pp. 234-236

³⁰ *Ibidem*, p. 468.

permanenta sinteză dintre orizontul trecutului și orizontul prezentului. [...] Fiecare dintre noi are propria sa limbă. Nu există, nicidecum, problema unei limbi comune pentru toți, ci există doar miracolul faptului că noi, deși avem cu toții limbi diferite, ne putem înțelege dincolo de limitele indivizilor, ale popoarelor și ale timpurilor³¹.

Ceea ce face să apară concomitența, este de fapt adevărul. Nu putem vorbi despre două evenimente situate la distanță de sute de ani că au concomitență, însă adevărul acestora, care interpelează ființa noastră este cel care dobândește concomitența. Cercetăm izvoarele istoriei pentru a ne regăsi pe noi, pentru a afla un adevăr care are de-a face cu ființa noastră. Uneori suntem preocupați de ființa unui neam, alteleori despre ceea ce ne individualizează pe fiecare dintre noi. Căutăm în istorie repere care tind să devină tradiție, mod de a fi. Atitudinea în fața morții a domnitorului Constantin Brâncoveanu descrie adevărul existenței sale. Existența sa nu este doar trecere și devenire, ea conține și un element de statornicie, care-i creează o structură de adâncime. El nu se leapădă de ceea ce este mai adânc în el și, prin aceasta, se aseamănă cu strămoșii noștri din vechime, neînfricați în fața morții. Iar cele două manifestări îmi dau dimensiunea profundă a unui neam neînfricat în fața morții. Concomitența aduce în prim plan acel element de adâncime al existenței noastre, care se situează în spatele evenimentelor și care se arată doar în măsura în care limba reușește să-l dezvăluie în cuvinte, dar întotdeauna numai într-o anumită măsură, nu total.

Introducerea în hermeneutica filosofică a gânditorului german Hans-Georg Gadamer, cu accent foarte clar pe conceptul de „tradiție” și semnificațiile acestuia, constituie o provocare pentru teologia actuală, întrucât acest gânditor introduce în discuția filosofică actuală o temă de clară influență creștină. Felul în care Gadamer tratează conceptul de „tradiție” nu se restrânge la tradiția creștină, ci doar pornește de la aceasta, pentru ca, în final, să ajungă la o noțiune cu caracter universal. Fiind filosof, a căutat să iasă din tradițiile regionale pentru a putea da hermeneuticii moderne o noțiune universală și prin aceasta să invite la dialog toate tradițiile. Trăim în era globalizării, tradițiile poartă cu ele valori ale trecutului care definesc identități specifice. De aceea Gadamer așază în relație de intercondiționare

³¹ *Ibidem*, p. 408.

ideea de „tradiție” cu cea de „dialog”, de dialectică a întrebării și a răspunsului.

La o privire atentă realizăm că sunt multe elemente formulate de filosoful german care pot aduce clarificări, nuanțează elemente ale noțiunii de tradiție, completează tabloul general a ceea ce numim astăzi „moșteniri ale trecutului”, care deschid în continuare liniile de orizont ale existenței umane în timp.